

QUO VADIS, KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNY?

QUO VADIS, LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE?

Kiszl Péter

egyetemi tanár, intézetigazgató

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Könyvtár- és Információtudományi Intézet, Budapest

kiszl.peter@btk.elte.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a könyvtár- és információtudomány (Library and Information Science, LIS) kialakulását, nemzetközi tudományos elismertségét és trendjeit, magyarországi helyzetét, valamint jövőképét elemzi, kitérve a képzésre is. A vizsgálatokból kitűnik, hogy az LIS a dokumentum- és információ-központúsága révén főként, de nem kizárólagosan a memóriaintézményekhez, azokon belül is a könyvtári rendszerhez kötődik. Emellett a tudományág társadalmi, kommunikációs, technológiai és történeti aspektusai is jelentősek, amelyek fokozzák az LIS interdiszciplináris kutatási fókuszát.

ABSTRACT

The paper analyses the development, international recognition, and trends of Library and Information Science (LIS), its situation in Hungary and its future prospects, including training. Research shows that due to its document- and information-centred nature, LIS is mainly, but not exclusively, linked to memory institutions, including the library system. In addition, the social, communicative, technological, and historical aspects of the discipline are also significant, reinforcing the interdisciplinary research focus of LIS.

Kulcsszavak: könyvtártudomány, információtudomány, könyvtár- és információtudomány, könyvtár, interdiszciplinaritás

Keywords: library science, information science, library and information science, library, interdisciplinarity

KEZDETEK

A könyvtár- és információtudomány (Library and Information Science, LIS) gyökereként a svájci Konrad Gesner 1545-ben kiadott *Bibliotheca Universalis* egyetemes bibliográfiai munkáját szokás említeni. A 17. században a francia Gabriel Naudé (*Advis pour dresser une bibliothèque*, 1627), majd a 18. században – elsősorban tanítványai, Festetics György és Széchényi Ferenc nyomán – a hazai

könyvtárügyre is nagy hatással bíró Michael Denis, a Theresianum könyvtárosának (például: *Grundriss der Bibliographie und Bücherkunde*, 1774 és *Einleitung in die Bücherkunde* 1–2., 1777–1778) művei alapozták meg a könyvekre, a bibliográfiákra, a könyvtárak működtetésére fókuszáló könyvtártudomány létrejöttét. Ekkor már jelentős főúri és főpapi gyűjtemények gyarapodtak Európa- és világszerte. 1537-ben Franciaországban megszületett az első kötelezpéldány-rendelet, amely komoly lendületet adott a francia királyi könyvtár, a mai Bibliothèque Nationale de France állományának gyarapításához. Ezt követően is sorra alakultak napjaink legjelentősebb nemzeti könyvtárainak elődintézményei: British Library (1753), Library of Congress (1800), Országos Széchényi Könyvtár (1802), Russian State Library (1862). A legnagyobb közkönyvtárak (városi könyvtárak) alapításáról sem szabad megfeledkeznünk, például: Shanghai Library (1847), New York Public Library (1895).

A diszciplínáról teoretikusan elsőként a német Martin Schrettinger 1808-tól kiadott *Versuch eines vollständigen Lehrbuches der Bibliothek-Wissenschaft oder Anleitung zur vollkommenen Geschäftsführung eines Bibliothekärs* című sorozatában olvashatunk, mely 1834-ben kézikönyvként – *Handbuch der Bibliothek-Wissenschaft* címmel – teljessé vált ki. Ekkor azonban a könyvtártudomány a könyvtárszervezési (azaz könyvtártani) kérdéseket jelentette, hiszen a könyvtörténetre a történettudomány segédtudományaként tekintettek, amelynek megfelelően a Göttingeni Egyetemen Karl Dziatzko vezetésével könyvtári segédtudományok (Bibliothekshilfswissenschaften) néven létesült professzúra 1886-ban. A hazai könyvtártudomány első képviselői ezzel azonosan gondolkodtak: Toldy Ferenc (*A könyvtárak kézikönyve*, tervezet), Kudora Károly (*Könyvtártan*, 1893), Ferenczi Zoltán (*A könyvtártan alapvonalai*, 1903). Az első önálló felsőfokú könyvtártudományi képzést (School of Library Economy) 1887-ben az Amerikai Egyesült Államokban, a Columbia College keretei között Melvil Dewey hozta létre, akinek decimális tudományfelosztási rendszere világszerte elterjedt a könyvtárakban.

A 20. századtól a könyvtártudomány vizsgálódásának keresztmetszete a könyvek rendszerezése, megőrzése, szolgáltatása, azaz a könyvtári üzemszervezés mellett már fokozottan kiterjedt a használói és tágabb értelemben a társadalmi, gazdasági és természetesen a technológiai kérdésekre is. Ennek korai képviselője az indiai Sijáli Rámámrita Ranganathan (Shiyali Ramamrita Ranganathan), aki 1931-ben megjelent *The Five Laws of Library Science* kötete öt közismert, most is érvényes könyvtártudományi alapelvet fogalmaz meg: (1) A könyvek a használatért vannak. (2) Minden olvasó kapja meg a könyvét. (3) Minden könyv kapja meg az olvasóját. (4) Kíméld az olvasó (és a könyvtáros) idejét. (5) A könyvtár növekvő szervezet.

Magyarországon Varjas Béla 1955-ben publikált *A könyvtártudomány elvi alapjai és rendszere* című esszéjében a könyvtártörténetre és a könyvtártanra

bontott kétdimenziós felosztás mellett teszi le a voksát. Kovács Máté az 1960-as évek elején Paul Otlet nyomán a bibliológia kifejezéssel tagította a könyvtártudomány hazai horizontját, ami a német gyakorlatot követve „az írásbeli közléssel és olvasással, a könyvvel, sajtóval és más kiadványokkal, valamint a könyvtárakkal összefüggő jelenségek, folyamatok, termékek és intézmények módszeres vizsgálatából adódó ismeretrendszer egészének összefoglaló jelölésére szolgál” (Kovács, 1961, 8.).

Az egyre inkább teret hódító iparosítás – a kutatási háttér biztosítása érdekében – a 19. századtól jelentős szakirodalmi igényeket támasztott, melyeket a könyvtárak nem, vagy nem elég gyorsan tudtak kielégíteni. Ezt az úrt kihasználva 1830-ban Németországban a gyógyszervegyészet kiszolgálására megszületett a *Chemisches Zentralblatt* referálókivadvány, amely egészen 1969-ig működött. Tengerentúli párja, az 1907-ben indított *Chemical Abstracts* ma is meghatározó indexelő és referálatszolgáltatás a kémia tudomány területén. Az USA-ban alapított további referálókivadványok a *Poole's Index to Periodical Literature* (1848–1906), az *Index Medicus* (1879) és *Engineering Index* (1896) – utóbbiak továbbélése a MEDLINE orvosi és az Ei Compendex mérnöki szakirodalmi adatbázis. A szakirodalmi referálás (tartalmi összefoglalók, azaz absztraktok vagy referátumok, illetve a visszakeresést biztosító indexrendszerek készítése) önálló üzletté nőtte ki magát, amelyet a belga Mundaneum, az utalókkal ellátott nemzetközi katalógusrendszer projekt vezéralakjai, Paul Otlet és Henri La Fontaine Office de Documentation világszervezete nyomán dokumentációként kezdtek említeni.

Az információtudomány elnevezést elsőként a lengyel származású brit könyvtáros, Jason Farradane 1953-ban az *Information Service in Industry* című tanulmányában használta, majd 1955-ben a *Professional Education of the Information Scientist* konferenciaközleményében írta le. Eugene Eli Garfield korszakalkotó munkásságának csúcspontja a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) szervezet 1955-ös létrehozása, a Science Citation Index (SCI) kialakítása, a Web of Science (WoS) és az impaktfaktor megalkotása. Garfield a tudományos teljesítmény mérésének, a tudományometriának atyjaként az információtudomány talán legismertebb képviselője.

Vannevar Bush 1945-ben memex (memory extender) koncepciójával elveti az internet (World Wide Web) magjait, 1969-ben debütált az ARPANET, majd az internet, így a számítástechnikával karöltve minden adott volt a dokumentációból a napjainkig is zajló robbanásszerű infokommunikációs fejlődés hatására információtudománnyá terebélyesedő tudományág diadalmenetéhez. Az információtudomány a hasonlóságok és az egymásra utaltság okán a könyvtártudománnyal együtt fokozatosan, bevonzva a kommunikációtudomány egyes elemeit is, a 20. századra a dichotomikus könyvtár- és információtudománnyá teljesedett ki. A kutatások összekovácsolódását jelentősen elősegítették az 1960-as években megjelent információs és tudástársadalom-elméletek. Gyújtópontjait Marshall

McLuhan *The Gutenberg Galaxy* (1962) és Fritz Machlup *The Production and Distribution of Knowledge in the United States* (1962) munkái adták. 1969-ben létrejött a *Library and Information Science Abstracts* (LISA) referálólappal.

„A könyvtártudomány még a könyvekkel, tágabban az ismerethordozókkal foglalkozott tartalmi csoportosításukkal együtt, míg az információtudomány a tartalmak tudománya, tartalomipar, ismeretszervezés, ismeretgazdálkodást jelent, de figyelme kiterjed az ismerethordozókra is” – szögezi le Horváth Tibor (1999, 19.). Az idők folyamán még presztízsvitáknak is teret engedő, de mára konszenzusra jutott, szimbiotikussá vált kapcsolat kiállta az idő próbáját, és hamarosan bemutatjuk, hogy a mértékadó nemzetközi tudományfelosztási rendszerekben az LIS kivívta önállóságát. A diszciplináris és a gyakorlatorientált megközelítés elhatárolásának kontraproduktivitása okán (Audunson, 2007) azonban hazai identitásának erősítésére még szükség van.

JELEN

Vincent Larivière és munkatársai (2012) LIS-szakirodalmat vizsgáló empirikus kutatásából két nagy szerkezeti elmozdulás rajzolódik ki: (1) 1960 óta, ma is tartó folyamatként az LIS a könyvtárügyről az információfelhasználásra összpontosít; (2) 1990-ben az LIS-közlemények idézettsége már magasabb volt a tudományterületen kívülről, mint belülről, különösen a számítástudomány és a menedzsment irányából. A „határátlépés” ellenkező irányú bizonyítéka, hogy 2010-ben az LIS területén aktív szerzők közel 60%-a más tudományterületen is publikált. Omwoyo Bosire Onyancha (2018) 1971–2015 közötti időszakra kiterjedő folyóirat-elemzése szerint a leggyakoribb cikktémakörök az információkeresés, a tudásmenedzsment, a közösségi média, a felsőoktatási könyvtárak, a hivatkozáselemzés, az innováció.

Winkler Bea és Kiszl Péter (2020) 2013 és 2017 közötti szakirodalom-termést áttekintő tanulmánya a felsőoktatási könyvtár, az információs műveltség és a közösségi média primátusát mutatja ki. Xiaoyao Han (2020) a 2015–2019 közötti időszakra elemzett LIS-folyóiratok adatkörpuszát értékelve megállapítja a ’tudás’ szó egyre gyakoribb előfordulását, mindinkább helyettesítve az ’információ’ és jelentősen háttérbe szorítva a ’könyvtár’ szavakat. Peng-Hui Lyu és munkatársai (2023) megrajzolták az LIS növekedési görbáját: modelljük szerint az LIS a Derek J. de Solla Price elmélete szerinti második exponenciális növekedési szakaszban lévő, gyorsan avuló tudományág. Számításaik tükrében az LIS-kutatásokban egyértelműen az Amerikai Egyesült Államok tölt be vezető szerepet, de a második helyezett országok között átrendeződés történt a Wuhan Egyetem előretörésének köszönhetően: 1900–2022: USA, Egyesült Királyság, Kína; 2020–2022: USA, Kína, Egyesült Királyság.

Nem meglepő, hogy a tudomány látóterében álló legfőbb intézményrendszer, a könyvtári hálózat alapvető szerepe is kibővült: a dokumentumról a hordozótól független információra, a tartalomra helyeződött át a hangsúly, és az abból transzferálással készített, a használó igényeinek mindenben megfelelő szurrogátumra, amely reprezentálja az eredeti tartalmat. Ezt egészítik ki további kommunikációs és társadalmi funkciók, más közgyűjteményekkel (levéltár és múzeum) és memóriaintézményekkel (például médiaarchívum), valamint akár piaci alapon szolgáltató szervezetekkel (magyarországi példa az Arcanum Adatbázis Kft.) ápoltságviszonyrendszer.

Az LIS friss szemléletű meghatározását, történetének fordulópontjait, alapfogalmainak tisztázását, témaköreinek meghatározását legteljesebben az International Society for Knowledge Organization (ISKO) adja. Enciklopédiája szerint „a tudományág valamilyen dokumentum formájában tárolt információ vagy kultúra közvetítésével kapcsolatos problémákból indul ki. A vizsgálat tárgyát olyan folyamatok képezik, mint az információszolgáltatás vagy a kultúra közvetítése, valamint a könyvtárak és más hasonló funkciójú intézmények, amelyek részt vesznek ebben a folyamatban. A tudományág a társadalomtudományok, a bölcsészettudományok és a technológia számos más tudományágával is kapcsolatban áll” (URL1). Az LIS több, mint megjegyzendő tények vagy elsajátítandó technikák gyűjteménye, saját érvelési hagyománya van, erőteljes társadalmi relevanciával bír, más tudományterületekkel diskurzusokat, tudáscserét folytatva fejlődő és változó, diszkurzív képződmény.

Az MTA tudományági nomenklatúrájában (URL2) nincs nevesítve az LIS. Ennek oka, hogy az MTA által adaptált Frascati-féle OECD¹-tudományosztályozás a társadalomtudományokon belül a média és kommunikáció alá sorolva, külön-külön jeleníti meg a könyvtártudományt (Library Science) és az információtudományt (Information Science):

„5.8 Media and communications

- Journalism; Information science (social aspects); Library science; Media and socio-cultural communication” (OECD, 2007, 10).

A fentiek leképezését figyelhetjük meg a Magyar Tudományos Művek Tárában (MTMT) (URL3). Zárójelben tüntetjük fel a 2024. március 19-én az MTMT-ben szereplő rekordokat:

- Információtudomány (társadalmi hatások) (815),
 - Web és információs rendszerek, adatbázisrendszerek, információkeresés és digitális könyvtárak, adatfúzió (363),

¹ OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet.

- Kommunikációs hálózatok, média, információs társadalom (387),
- Kollektív tudatossági platformok (24);
- Könyvtártudomány (1142),
 - Web és információs rendszerek, adatbázisrendszerek, információkeresés és digitális könyvtárak, adatfúzió (363),
 - Kommunikációs hálózatok, média, információs társadalom (387).

A WoS (URL4), a Scopus (URL5) és a Scopus-alapú Scimago Journal & Country Rank (SJR) (URL6) tudományometriai rendszerekben egyértelmű az LIS-t alkotó két terület összetartozását mutató elnevezés, ahogy az 1. és 2. táblázatban szemléltetett társadalomtudományi besorolása, egyúttal erős interdiszciplinaritása is. (A tanulmányban szereplő valamennyi táblázat adatállománya a 2024. március 19-i állapotot tükrözi.)

Az LIS referálásáról már ejtettünk szót. Az LIS mellett ma már több, nemcsak tartalmi összefoglalókat, hanem teljes szövegű rekordokat nyújtó szakirodalmi adatbázis is rendelkezésre áll: a 3. táblázatból az EBSCO (URL7) és a ProQuest (URL8) LIS-reprezentáltsága tűnik ki. Az ERIH Plus adatbázis „Library and Information Science” kategóriában 94, míg a Library of Congress Classification alapján osztályozó DOAJ a „Bibliography. Library science. Information resources” besorolással 196 folyóiratot indexel. Az LIS alapvető referenzművei (major reference works) közül két frisset emelünk ki: *Encyclopedia of Library and Information Sciences* (McDonald–Levin, 2019) és a 2024. november 1-jén megjelenő *Encyclopedia of Libraries, Librarianship, and Information Science* (URL9).

1. táblázat. Tudományometriai adatbázisok LIS-besorolásai

Szolgáltató	Clarivate	Elsevier	Scimago
Adatbázis	Web of Science	Scopus	Scimago Journal & Country Rank (SJR) (Scopus)
Tudományterület	társadalomtudományok – Social Sciences Citation Index (SSCI) Journals	társadalomtudományok – Social Sciences	társadalomtudományok – Social Sciences
Tudományág	információstudomány és könyvtártudomány – Information Science & Library Science	könyvtár- és információstudomány – Library and Information Sciences	könyvtár- és információstudomány – Library and Information Sciences
Folyóirat (D1/Q1–Q4)	163*	347	258

Megjegyzés: *Az Emerging Sources Citation Index (ESCI) folyóirataival együtt.

2. táblázat. Clarivate Categories & Collections (Scope Notes)
és a Journal Citation Reports LIS-kategorizálása

Web of Science Core Collection				Current Contents	Journal Citation Reports
természet-, műszaki és élettu- dományok – Science Citation Index Expanded (SCIE)	társadalom- tudományok – Social Science Citation Index (SSCI)	bölcsestet- tudományok – Arts & Humanities Citation Index (AHCI)	egyetemes* – Emerging Sources Citation Index (ESCI)	társadalom- és viselkedés- tudományok – Social and Behavioral Sciences	egyetemes, társadalom- tudományok – Emerging Sources Citation Index (ESCI), Social Science Citation Index (SSCI)
számítás- tudomány, információs rendszerek – Computer Science, Information Systems	információ- tudomány és könyvtár- tudomány – Information Science & Library Science	bölcsestet- tudományok, multi- diszciplináris tudományok – Humanities, Multi- disciplinary	információ- tudomány és könyvtár- tudomány – Information Science & Library Science	könyvtár- és információ- tudomány – Library & Information Sciences	számítás- tudomány, műszaki tuda- mányok, multi- diszciplináris tudományok – Computer Science; Engineering; Multidisciplinary

Megjegyzés: *Ígéretes hatású folyóiratok, az SCIE, az SSCI és az AHCI „előszobája”.

3. táblázat. Szakirodalmi adatbázisok LIS-tartalmai

Szolgáltató	EBSCO	ProQuest
Platform	könyvtár- és információtudomány – Library & Information Science Source	könyvtár- és információtudomány – Library & Information Science Collection
Adatbázis	könyvtár, információtudomány és technológia – Library, Information Science & Technology Abstracts with Full Text; könyvtári szakirodalom és információtudomány – Library Literature & Information Science Full Text	könyvtár- és információtudomány – Library & Information Science Abstracts (LISA); könyvtártudomány – Library Science Database
Folyóirat	322	303

A nemzetközi tudományos élet a társadalomtudományok részének tekinti az LIS-t. A 4. táblázattal jelezzük, hogy Magyarországon a felsőoktatási intézmények, melyek egyúttal a K+F+I-tevékenység fő letéteményesei is, különböző szerkezetben és kari hovatartozással kezelik a könyvtárosképzést, amely az UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) 2013 ISCED²-F képzésoztályozása szerinti „0322: Library, information and archival studies” területeként a társadalomtudományban jelenik meg (UNESCO, 2015, 19.). A legnagyobb oktatói és hallgatói létszámmal, valamint tudományos telje-

4. táblázat. Az LIS-képzések megjelenése a hazai felsőoktatási intézményekben

Intézmény	Debreceni Egyetem	Eszterházy Károly Katolikus Egyetem	Eötvös Loránd Tudományegyetem	Nyíregyházi Egyetem	Pécsi Tudományegyetem	Szegedi Tudományegyetem
Kar	Bölcsészettudományi	Informatikai	Bölcsészettudományi	–	Bölcsészeti és Társadalomtudományi	Bölcsészeti és Társadalomtudományi
Intézet	Média- és Könyvtár-tudományi	Digitális Technológia	Könyvtár- és Információ-tudományi	Matematika és Informatika	Humán Fejlesztési és Művelődés-tudományi	Társadalom-tudományi
Tanszék, tanszékek	Könyvtár- és Információ-tudományi	Humán-informatika; Digitális Kultúra	Könyvtár-tudományi; Információ-tudományi	–	Könyvtár- és Információ-tudományi	Kulturális Örökség és Humán Információ-tudományi
Alap-képzés	x	x	x	x	x	x
Mester-képzés	x	x	x		x	x
Tanár-képzés	x	x	x		x	x
Doktori képzés			x			

² ISCED – International Standard Classification of Education, Az oktatás egységes nemzetközi osztályozási rendszere.

sítménnyel az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kar Könyvtár- és Információtudományi Intézete jár élen az LIS hazai formálásában. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szenátusa 2012-ben döntött az addigi Informatikai és Könyvtártudományi Intézet névváltozásáról. Az intézetet jelenleg alkotó két tanszék elnevezései (könyvtártudományi és információtudományi) egyértelműen közvetítik az oktatás és a kutatás profilját, ahogy az intézet és az egyetlen magyarországi LIS doktori programjának tevékenysége is, illetve a *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság* elnevezésű LIS nemzetközi konferencia- és szakkönyvsorozat (URL10).

A hazai PhD-fokozattal rendelkező könyvtáros és könyvtárosképzésben oktató, valamint kutató kollégák túlnyomó többsége az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának égisze alatt működő doktori programban szerezte meg PhD-minősítését, ennél fogva köztestületi tagságuk is az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya Irodalom- és Kultúratudományi Bizottságához (IKB) tartozik. Nem csodálkozhatunk azon, hogy az LIS 5. táblázatban összefoglalt hazai lektorált szakfolyóiratai jellemzően az IKB folyóiratlistájában szerepelnek. A *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* a 70., míg a *Könyvtári Figyelő* a 68. évfolyama után kiadói döntéssel megszűnt. 2024 tavaszán *Közép-európai Könyvtár- és Információtudományi Szemle* (Central European Library and Information Science Review, CELISR) címmel új szakfolyóirat indult.

KÉPZÉS

Európa több államában, nálunk is, sokáig a legkülönbözőbb múlttal és előképzettséggel rendelkező személyek gondoztak könyvanyagokat, rendszerint a tulajdonos bizalmi embereként, gyakran érdemeikért, nem teljes munkaidőben. Az első hazai szakvizsgát 1874-ben a Magyar Királyi Tudományegyetem Könyvtárában (mai ELTE Egyetemi Könyvtár) tették le (Kiszl, 2015). Ezt követően „Magyarországon a könyvtárosi stúdiumokat már a század kezdetén megtaláljuk az egyetemeken: 1901 és 1918 között Gyalui Farkas a kolozsvári, 1914-től Gulyás Pál a budapesti, 1936-tól Máté Károly a pécsi és Nyireő István a debreceni egyetemen tartott előadásokat magántanári minőségben, de a tanszék felállítására, a szak megszervezésére nem került sor. Helyette a Múzeumok és Levéltárak Országos Főfelügyelősége, majd a Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete szaktanfolyamok szervezésével kísérletezett (1898–1913, 1937–1938 között hét, illetve két alkalommal)” – fogalmaz Szelle Béla (1979, 316.). A könyvtárosképzés intézményes kereteit az 1948/49-es tanév II. félévében, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemen (akkor Budapesti Tudományegyetemen) a 600/1949. számú közoktatási miniszteri rendelettel létrehozott Könyvtártudományi Tanszék teremtette meg.

5. táblázat. A magyarországi lektorált LIS-szaksajtó

Szakterület	Könyv és Nevelés	Könyvtári Figyelő	Magyar Könyvszemle	Tudományos és Műszaki Tájékoztatás
Évek	1966–	1955–2022	1876–	1954–2023
Kiadó(k)	Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum	Országos Széchényi Könyvtár	HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet; Országos Széchényi Könyvtár	Budapesti Műszaki Egyetem; Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár
Fókusz	„...hangsúlyos az iskolai könyvtárak ügye és a könyvtárak nevelő-oktató munkája. A folyóirat tematikájában meghatározó továbbá az olvasáspedagógia és az olvasáskultúra fejlesztése, a gyermek- és ifjúsági irodalom, az információs műveltség és a digitális kompetenciák, valamint a tankönyvek és taneszközök világa.”	„...a könyvtár- és információtudomány hazai és nemzetközi helyzetének, értékeinek, fejlesztéseinek együttműködésének elméleti ismertetését, illetve a mértékadó szakirodalom közreadását biztosítja (...) Fontos helyet kap a meghatározó szakmatörténeti események, kiemelkedő szerepű régi szakemberek bemutatása is.”	„...a könyvszakma, a medievisztika, a reneszánszkutatás (ezeken belül főként a kodikológia), a kora újkori, az új- és modernkori sajtótörténet és az ezekkel összefüggő irodalom- és művelődéstörténeti stúdiumok legrangosabb hazai fóruma: nagyon sok és sokféle, a magyar könyvvvel kapcsolatos tudományos témával foglalkozik.”	„...a könyvtárügy és a szakirodalmi, szakmai tájékoztatás elvi és gyakorlati kérdéseivel – kiemelten az információs és a tudástársadalom fejlődésének a könyvtáros szakmát érintő kérdéseivel, valamint a korszerű információs technológia alkalmazásával foglalkozik.”
MTA-folyóiratlista értékelése	I. Irodalomtudományi Bizottság: A II. Pedagógiai Tudományos Bizottság: A	I. Irodalomtudományi Bizottság: A	I. Irodalomtudományi Bizottság: A II. Pedagógiai Tudományos Bizottság: A	I. Irodalomtudományi Bizottság: A
MTMT-ben rögzített közlemények	814	1439	2622	1228
MTMT-ben regisztrált szerzők közleményei	628	1167	2043	1101

A hazai könyvtárosképzés első könyvtártudományi doktori szigorlata 1958-ban zajlott az ELTE Könyvtártudományi Tanszékén. 1996-ig (a PhD-képzés elindulásáig) 164 – többségében történeti vonatkozású – disszertáció készült el az egyetemen. Jelentős eredménynek tekinthetjük, hogy az ELTE Irodalomtudományi Doktori Iskola keretei között 1998-ban önálló program alakulhatott, ahol 2024 áprilisában már az ötvenedik védésre került sor. Nem mindig volt ez így: Rózsa György (1986; 2001) két közleményében a PhD bevezetéséig a kandidátusi és tudomány doktora cím az LIS területén való elnyerésének hányattatásait írja. Rózsa, aki maga is közgazdaság-tudományból szerzett 1963-ban kandidátusi fokozatot, majd 1987-ben akadémiai doktorátust, az MTA Könyvtárának élén elhivatottan küzdött az LIS-disszertációk Tudományos Minősítő Bizottság általi – rendszerint interdiszciplináris megoldásokkal kísért – elismeréséért.

A mai könyvtárosképzés a szakmai és az oktatási környezet miatt sincs könnyű helyzetben, útkeresése világszinten és hazánkban is tetten érhető. Az International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) külön munkacsoportot (Building Strong Library and Information Science Education, BSLISE Working Group) is felállított (Chu et al., 2022). A diszciplína napról napra változik: a képzés globális szemléletű újragondolása, a kompetenciakövetelmények aktualizálása folyamatosan zajlik. A képzésnek és a gyakorlatnak – a szinte mindenütt tapasztalható feszültségek ellenére – törekednie kell a tandemszerű együttműködésre. Az LIS-diploma jól konvertálható tudást ad, a szakma jelenlegi renoméja és bérezése azonban nem könyvtári munkaadók és nem könyvtári feladatok felé kényszeríti a végzetteket (Kiszl, 2020). Az American Library Association (ALA) 2022-ben valamennyi könyvtártípus igényeit figyelembe véve így határozta meg a könyvtárosok elvárt törzskompetenciáit: könyvtárszakmai alapok, információforrások, élethosszig tartó tanulás és továbbképzés, menedzsment és adminisztráció, információ- és tudásszervezés, tájékoztatás és használói szolgáltatások, kutatástámogatás, esélyegyenlőség, technológiai ismeretek és készségek (URL11).

JÖVŐKÉP

A közgyűjtemények, illetve memóriaintézmények, a könyvtár és a könyvtáros szakma egyre jelentősebb nyomás alatt dolgoznak, hiszen sokasodtak a közösségi funkcióik, ugyanakkor a digitális világban elterjedt általános nézet szerint nincs szükség információközvetítőkre, az információkhoz mindenki hozzáfér az internet segítségével. A világ azonban nem vált könyvtárrá a tömeges digitalizálás hatására, ahogy nem lett mindenki könyvtáros attól, hogy az információk nem kötődnek intézmények kézzel fogható gyűjteményeihez (Audunson, 2018). Az információk előállítása, feltárása, rendszerezése, visszakereshetőségének biztosí-

tása, közzététele, tárolása az internetes tartalmak korában az átlagember számára sokszor láthatatlan tevékenység, pedig az információk relevanciája és megbízhatósága kulcstényező (URL12).

A világháló nyújtotta szabadság fenyegetést és kihívást is jelenthet, hiszen a Gutenberg-galaxis nem hozta el a veleszületett írástudást és olvasást, a digitális forradalom pedig automatikusan nem jár együtt az információs műveltséggel. Még a digitális bennszülötteknél is mítosz az információs készségek birtoklása: pusztán azért, mert soha nem ismertek a jelenlegin kívül más világot, nem lehet még következtetni sem arra, milyen lenne az információkeresési képességük a kezükben folyton rendelkezésükre álló eszközök, applikációk, chatek stb. nélkül. Nem beszélve a digitális demencia vagy akár a magánszféra megsértésének fenyegetéséről. Az ALA Center for the Future of Libraries meghatározása szerint a következő globális trendek hatnak a könyvtárak szolgáltatásaira, s ezáltal az LIS-re: mobilitás és fenntartható közlekedés, helymegosztás, egyszerű hozzáférés, mesterséges intelligencia (Zalusky, 2020, 26–27.). Az LIS végső célja továbbra is az információs transzfer optimális működtetése, amely az IFLA Trendek 2023-as aktualizálása alapján megannyi próbatétellel szembesül, melyek közül néhány: (1) A könyvtárak egyre inkább nélkülözhetőnek tűnnek változó világunkban. (2) Sok országban szűkülnek az állami kiadások, ezáltal a fejlesztési lehetőségek is. (3) Minél változatosabb összetételű a társadalom, annál komplexebb feladat számára egyetemes szolgáltatásokat nyújtani és mérsékelni a különbségek okozta nehézségeket. (4) Az egyre bizonytalanabbá váló környezet fokozza a kihívásokat, és bonyolítja a szolgáltatásokat. (5) A könyvtári és információs szakemberekre inkább a folyamatok támogatóiként, mintsem szakterületeik fejlesztésében érdekelt szereplőként tekintenek. (6) A válságok kezelése túlságosan lefoglal bennünket, így nem jut idő a stratégiai gondolkodásra (URL13). A digitális rendszerváltás előidézte ún. GAFAT- (Google, Amazon, Facebook, Apple, Twitter) univerzumban az LIS mint tudományág és mint hivatás létjogosultsága, valamint társadalmi és innovációs szerepe megkérdőjelezhetetlen, tudománykommunikációja azonban fejlesztésre szorul.

IRODALOM

- Audunson, Ragnar (2007): Library and Information Science Education – Discipline Profession, Vocation? *Journal of Education for Library and Information Science*, 48, 2, 94–107.
- Audunson, Ragnar Andreas (2018): Do We Need a New Approach to Library and Information Science? *Bibliothek Forschung und Praxis*, 42, 2, 357–362. DOI: 10.1515/bfp-2018-0040, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/bfp-2018-0040/html?lang=en>
- Chu, Clara M. – Raju, Jaya – Cunningham, Chris et al. (2022): *IFLA Guidelines for Professional Library and Information Science (LIS) Education Programmes*. The Hague: IFLA. <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1987>

- Han, Xiaoyao (2020): Evolution of Research Topics in LIS between 1996 and 2019: An Analysis Based on Latent Dirichlet Allocation Topic Model. *Scientometrics*, 125, 2561–2595. DOI: 10.1007/s11192-020-03721-0, <https://link.springer.com/article/10.1007/s11192-020-03721-0>
- Horváth Tibor (1999): A könyvtártudomány és az információtudomány alapjai. In: Horváth Tibor – Papp István (szerk.): *Könyvtárosok kézikönyve*. 1. rész. Alapvetés. (Osiris kézikönyvek) Budapest: Osiris Kiadó, 13–79. <https://mek.oszk.hu/11300/11339/11339.pdf>
- Kiszl Péter (2015): A könyvtárosi szakvizsga magyarországi gyökereiről képesítési rendszerünk 140 éves jubileumán. *Könyvtári Figyelő*, 61, 2, 217–228. https://epa.oszk.hu/00100/00143/00093/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2015_2_217-228.pdf
- Kiszl Péter (2020): A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája. *Könyvtári Figyelő*, 66, 1, 9–40. https://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_009-040.pdf
- Kovács Máté (1961): A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. *Magyar Könyvszemle*, 77, 7–34. https://epa.oszk.hu/00000/00021/00247/pdf/MKSZ_EPA00021_1961_77_ksz_007-034.pdf
- Larivière, Vicent – Sugimoto, Cassidy R. – Cronin, Blaise (2012): A Bibliometric Chronicling of Library and Information Science’s First Hundred Years. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 63, 5, 997–1016. DOI: 10.1002/asi.22645, https://www.researchgate.net/publication/227733078_A_bibliometric_chronicling_of_Library_and_Information_Science's_first_hundred_years
- Lyu, Peng-Hui – Guo, Lu-Xuan – Zhu, Li-Na (2023): Growth and Aging Study on Literatures of Information Science & Library Science Based on SSCI Data. *Journal of Librarianship and Information Science*, Onlinefirst. DOI: 10.1177/09610006231196891, https://www.researchgate.net/publication/373852720_Growth_and_aging_study_on_literatures_of_information_science_library_science_based_on_SSCI_data
- McDonald, John D. – Levine-Clark, Michael (eds.) (2019): *Encyclopedia of Library and Information Sciences*. 4th ed. Boca Raton: CRC Press (Taylor & Francis). DOI: 10.1081/E-ELIS4
- OECD (2007): *Revised Field of Science and Technology (FOS) Classification in the Frascati Manual*. DSTI/EAS/STP/NESTI(2006)19/FINAL. <https://unstats.un.org/wiki/display/EC/Revised+Field+of+Science+and+Technology+%28FOS%29+classification+in+the+Frascati+Manual>
- Onyancha, Omwoyo Bosire (2018): Forty-Five Years of LIS Research Evolution, 1971–2015: An Informetrics Study of the Author-Supplied Keywords. *Publishing Research Quarterly*, 34, 3, 456–470. DOI: 10.1007/s12109-018-9590-3, <https://tinyurl.com/32hzp9f7>
- Rózsa György (1986): Felhívás keringőre, avagy a könyvtári-információs tudományok a tudományos minősítésben. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 33, 2, 60–67. <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/29941>
- Rózsa György (2001): A könyvtárosok kandidatúrájától a PhD-ig, avagy: A „Felhívás keringőre”-től a „mi lesz ezután”-ig. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 48, 3, 112–114. <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/32032>
- Szelle Béla (1979): Harmincéves az egyetemi könyvtárosképzés. *Könyvtáros*, 29, 6, 315–319. https://epa.oszk.hu/03900/03971/00232/pdf/EPA03971_konyvtaros_1979_06_315-319.pdf
- UNESCO (2015): *International Standard Classification of Education: Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013) – Detailed Field Descriptions*. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. DOI: 10.15220/978-92-9189-179-5-en, <https://tinyurl.com/3daf65xk>
- Winkler Bea – Kiszl Péter (2020): Academic Libraries as the Flagships of Publishing Trends in LIS: A Complex Analysis of Rankings, Citations and Topics of Research. *The Journal of Academic Librarianship*, 46, 5, 102223. DOI: 10.1016/j.acalib.2020.102223, <https://tinyurl.com/2sufxj9p>

Zalusky, Steve (ed.) (2020): *The State of America's Libraries 2020: Report from the American Library Association*. Chicago: American Library Association. <https://www.ala.org/sites/default/files/news/content/State-of-Americas-Libraries-2020-web.pdf>

URL1: <https://www.isko.org/cyclo/lis>

URL2: <https://mta.hu/doktori-tanacs/tudomanyagi-nomenklatura-106809>

URL3: <https://support.mtmt.hu/frascati>

URL4: <https://mjl.clarivate.com/help-center>

URL5: <https://www.scopus.com/sources.uri>

URL6: <https://www.scimagojr.com/journalrank.php?category=3309>

URL7: <https://www.ebsco.com/products/research-databases/library-information-science-source>

URL8: <https://proquest.libguides.com/liscollection/content#s-lg-box-27167656>

URL9: <https://www.elsevier.com/products/sciencedirect/books/major-reference-works>

URL10: <https://lis.elte.hu/vkkv>

URL11: <https://www.ala.org/educationcareers/careers/corecomp/corecompetences>

URL12: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/218>

URL13: <https://trends.ifla.org/update-2023>